

PETAR PAVAO VERGERIJE MLAĐI (1497/8—1565)

Petar Vrankić

UVOD

Poznati Istranin Petar Pavao Vergerije mlađi svojim porijeklom, djelatnošću i utjecajem ulazi u filozofsku baštinu hrvatskog naroda. Više je on teolog, pravnik, književnik, diplomat i reformator nego filozof, a ipak je svojom pojavom, radom, opredjeljenjem, utjecajem i poznavanjem hrvatskog jezika uveliko pridonio proširenju filozofske misli na našem području. Možemo ga stoga mirno uvrstiti u red onih mislilaca i aktivnih ljudi koji već preko 500 godina obogaćuju hrvatsku kulturnu baštinu. Vergerije nije stvorio izgrađen filozofski sustav. Nije to ni pokušao učiniti. Pa ipak, dok je još bio pravnik i diplomat u službi katoličkog Rima, njegova osobna i životna misao odražavala je misli suvremenoga talijanskog humanizma u njegovo ne baš najidealnije doba. Međutim, prešavši u tabor reformacije, prihvaća njezino shvaćanje svijeta i njezino učenje o opravdanju po vjeri, o slobodi i oslobođenju čovjeka i tako u ono doba usvaja ono najrevolucionarnije učenje, koje će s pomoću svoga literarnog genija pokušati prenijeti i u svoju užu domovinu Istru, Italiju, Hrvatsku i Sloveniju.

Vergerije ne piše povijest: on je stvara. Ne stvara ni filozofski sustav: on živi u već izabranom umnom usmjerenju. Temeljna je misao toga sustava borba između dobra i zla, pravde i nepravde, istine i neistine. Ta dijalektička borba, koju usvaja kao sastavni dio svoga bića i svoga života, postat će konkretna u njegovoj borbi za reformaciju i afirmiranje njezinih ideja. Ona za nj postaje poziv i misija koju mora ispuniti, načelo prema kojemu se mora ravnati. Stoga su sva njegova djela vjerno svjedočanstvo te borbe, njezinih načela usvojenih i provedenih u to doba u srednjoj i sjevernoj Evropi.

Budući da je Vergerije kod nas malo ili nimalo poznat, zaslu-
žuje da se o njemu ozbiljno raspravlja. Ovdje se uglavnom ogra-
ničavam na jedan općenitiji pregled njegova burnog života koji je
u prošlosti izazivao više različitih, pa čak i proturječnih tumačenja
s popisom njegovih važnijih djela i literature o njemu.

ŽIVOT

P. P. Vergerije rodio se 1497/98. kao najmlađi sin uglednog
koparskog plemića Ivana Vergerija, koji je, osim našeg pisca, imao
još šestero djece: četiri sina, Aurelija, Ljudevita, Jakova, Ivana Kr-
stitelja i dvije kćeri, Ceciliju i Lukreciju.¹

Vergerije je dobio ime po svom nadaleko poznatom pretku P.
Pavlu starijemu². Bio je vrlo darovit dječak. Mlad je pošao u Ve-
neciju, gdje je u samostanskoj školi sv. Justine stekao prvu i
temeljnu naobrazbu. Poslije je prešao u poznati mletački Egnaci-
jev zavod, u kojem je stekao dobre temelje iz latinske gramatike
i retorike. Iza toga se upisao na Padovansko sveučilište. Tu se
ubrzo istakao kao nadaren pjesnik pa je već prije godine 1518.
stekao laskavo priznanje, pjesnika okrunjenog lovorom (poeta
laureatus). Nakon toga upisao se na pravni fakultet. Pravo mu je
nudilo bolje uspjehe u budućnosti. Neki pisci tvrde da je iste go-
dine, 1518. postigao doktorat crkvenog i građanskog prava, dok
drugi misle da je još 1523. studirao.³ Bilo kako bilo, P. Pavao,
završivši studij postaje bilježnik, profesor krivičnog prava na is-
tom sveučilištu i sudac na području mletačke republike. Kao ta-
kav imao je prilike doći u dodir s najpoznatijim ljudima koji su
boravili u Padovi i održavali veze s glasovitim sveučilištem, kao
na primjer s Pietrom Bembom, koji je u svoje vrijeme bio među
najpoznatijim talijanskim humanistima. Upravo ga je on prepo-
ručio svome sinovcu Matiji Ivanu Bembu, utjecajnom padovan-
skom patriciju. U pismu iz 1526. Bembo kaže za našega Vergerija:
»Od nedavno vrlo često zalazi u vašu sredinu plemenita i otmjena
ličnost izobrazena ne samo u pravu, što je njezina struka, nego i
u lijepom stilu, a osim toga posjeduje plemenit i istančan ukus.
Ja ga zbog toga neobično cijenim i htio bih da mu budete pri ruci.
Radi se o Petru Pavlu Vergeriju iz Kopra.«⁴

¹ P. Paschini: Pier Paolo Vergerio il giovane e la sua apostasia, Roma, 1925, str. 5.

² K. A. Kopp: Vergerio, der erste humanistische Pädagoge, Luzern, 1823.

³ L. A. Ferrai: Pier Paolo Vergerio il giovane a Padova, Archivio per Trieste, l'Istria e il Trentino, II/1883, str. 74.

⁴ P. Bembo: Lettere, tom II, vol. II.

U Padovi je upoznao i Gaspara Contarinija, svoga budućeg šurjaka, čovjeka vrlo otvorena i napredna duha. On je bio mletački plemić i poslanik svoje republike kod cara Karla V, a kasnije i kod pape Klementa VII. Contarini ga je uveo i u široki krug svojih prijatelja i poznanika u Padovi i Veneciji. Među njima su se posebno isticali Jeronim Mucije, Kopranić kao i naš pisac; Pietro Aretino, pisac, humanist i sekretar mnogih odličnika; Marino Grimani, Venecijanac i budući akvilejski patrijarh i kardinal. Dobro je upoznao i obitelj Gritti, jednu od najuglednijih u Veneciji u to doba.

Za vrijeme boravka u Padovi i Veneciji nastali su i njegovi prvi književni radovi. Kao profesor prava napisao je i tiskao svoja predavanja godine 1523.⁵ Tri godine kasnije objavio je i svoj prvi književni pokušaj: jednu raspravu i pohvalu u čast mletačke republike: »De republica Veneta«.⁶ Iste godine oženio se s Dianom Contarini, sestrom svoga velikog prijatelja Gaspara Contarinija. Međutim, ovaj sretan brak završio se već sljedeće godine naglom smrću mlade Diane. Njegova žena ostavila mu je u nasljedstvo svu svoju imovinu kako to možemo razabrati iz njezine oporuke pisane u Kopru 22. travnja 1527.⁷ Premda su ga njegovi prijatelji često nagovarali da se ponovo oženi, Vergerije je to odbijao, jer je već imao druge planove za svoju budućnost. Domalo je bio izabran za akvilejskog patrijarha i podignut na čast kardinala Marino Grimani, njegov dobar prijatelj. Vergerije je iskoristio tu priliku pa je sastavio svečani govor u ime cijelog sudskog zbora. Dao ga je tiskati, a predgovor mu je napisao njegov najstariji brat Aurelije. To je ujedno treće nama poznato književno djelo P. Pavla Vergerija.⁸

O djelovanju P. P. Vergerija u sljedećim dvjema godinama nemamo mnogo podataka. Znamo da je i dalje ostao redoviti profesor u Padovi i da je u međuvremenu češće putovao. Kao Kopranić i Istranić stajao je u dodiru s okolnim slavenskim stanovništvom Slovincima i Hrvatima. Još od djetinjstva poznao je i njihov jezik. Nije isključeno da je po rođenju bio Hrvat, što neki smatraju sigurnim.⁹ Zaputivši se u slavensko zaleđe da bi bolje upoznao ta dva naroda, njihov jezik i običaje, obišao je cijelu Istru, Hrvatsko primorje i Dalmaciju pa je čak dopro i do utvrđena i neosvojiva Klisa.¹⁰ Zanimljivo je što piše nekoliko godina

⁵ F. Hubert: Vergerio's publizistische Thätigkeit, Göttingen, 1893, str. 261.

⁶ Ibid., str. 262.

⁷ P. Paschini: op. cit., str. 11.

⁸ F. Hubert: op. cit., str. 262.

⁹ F. Bučar: Petar Pavao Vergerije i hrvatska protestantska književnost, Prosvjeta, Zagreb, 1900, br. 7, str. 222.

¹⁰ Nuntiaturberichte aus Deutschland, I, Nuntiatoren des Vergerius (1533—36) bearbeitet von W. Friedensburg, str. 282.

kasnije iz Beča kao papinski nuncij izvještavajući o pregovorima s Turcima; u svom pismu papinu tajniku Carnesechiju kaže: »Znam slavenski (hrvatski) jezik koji će mi tokom cijelog putovanja biti od sigurnosti i koristi, a za samih pregovora od velike pomoći za smirenje tamošnjih duhova.«¹¹

Dok je P. Pavao još boravio u Padovi, njegov najstariji brat Aurelije sjajno je napredovao u Rimu. Poslije smrti pape Hadrijana VI i izbora Klementa VII godine 1523, Aurelije je imao veliku priliku da postane papin tajnik. Prilika mu je izmakla, ali je ipak obavljao vrlo važne poslove na dvoru novoga pape. Godine 1530. ispunila mu se stara želja: postao je sekretar papinskih službenih pisama i ujedno jedna od najuglednijih i najutjecajnijih ličnosti pape Medicejca. Time se Aureliju pružila prilika da pozove svoga brata iz Padove u Rim i da mu tu nađe dobru službu. P. Pavao je već otprije mislio na diplomatsku karijeru, a to je uostalom bila želja svakog uglednijeg i učenijeg plemića njegova vremena. U tom se poslu već nekoliko puta okušao, kad je bilo naređeno da sredi neka sporna pitanja između svoga rodnog grada Kopra i duždove metropole. Možda je i po mletačkom nalogu putovao u Hrvatsku da bi ustanovio pravo stanje stvari poslije učestalih turskih provala.

Kada je 1530. došao u Rim, našao je moćne zagovornike u svom bratu Aureliju i njegovim prijateljima. Otkad je dobio trevišku prefekturu, Aurelije je bio sposoban pomagati svoju braću. Bratu Ivanu Krstitelju odmah je osigurao opatiju sv. Mihovila u Zadru, a dvije godine kasnije i biskupsku stolicu u Puli.

U međuvremenu P. Pavao obavljao je manje važne poslove u Rimu, ali papino povjerenje i naklonost prema njemu stalno su rasli. U ljeto 1532. iznenada je umro Aurelije, a papa Klement VII, koji je uvijek uvažavao braću Vergerije, imenovao je P. Pavla na bratovo mjesto.¹² Od tog časa započeo je nagli uspon mladog Istranina. Već je iste godine bio poslan u Veneciju da privoli Mlečane da uđu u zajedničku ligu pod papinim vodstvom protiv Turaka.¹³ Ovaj put Vergerije nije postigao nikakav konkretan uspjeh. Zbog iznenadne bolesti morao je počivati duže vremena, pa nije imao prilike za pregovore. U isto vrijeme postali su odnosi između cara Karla V i francuskog kralja Franje I napeti, pa se nije moglo više govoriti o zajedničkoj akciji kršćanske vojske. Vraćajući se iz Venecije, navratio se u Bolognu gdje se upravo nalazio papin dvor. U isto doba bilo je ispražnjeno mjesto nuncija kod hrvatsko-ugarskog kralja Ferdinanda pa ga je papa poslao u Beč. U buli imenovanja, koja je objavljena 1534, ali je

¹¹ Nuntiaturberichte, op. cit., str. 14.

¹² Ibid., str. 16.

¹³ L. von Pastor, Storia dei papi, IV, str. 440.

nosila nadnevak 1. veljače 1533, Vergerije je oslovljen: »Magister noster et Apostolicae Sedis notarius«, a akreditiran je: »ad Ferdinandum Romanorum nec non Hungariae et Bohemiae regem illustrem ac universa eius regna, dominia et singulas ipsorum regnorum et dominiorum provincias, civitates, terras et alia loca illi subiecta«. ¹⁴

Premda je Vergerije očekivao da će biti nuncij za cijelu Njemačku, ta mu želja nije bila ispunjena. Na dvoru kralja Ferdinanda, koji je nedavno postao i hrvatsko-ugarski kralj, primili su Vergerija sa svim počastima koje su mu pripadale, dok je on oduševio svojom spretnom i elegantnom rječitošću mnoge, pa i samog kralja Ferdinanda. Nagli početni uspjeh i laskanje okoline poticali su njegovu već od mladosti naglašenu častohlepnost; već je prvih mjeseci počeo bacati oči na tršćansku biskupiju, gdje se očekivala smrt staroga biskupa Bonomija. Međutim, Bonomi je poživio još dobar niz godina, pa su Vergerijeve nade i želje da postane tršćanski biskup posve propale.

Svracati neprestano pažnju na protestantsku opasnost, koja je prijetila kraljevstvu i carstvu, bila je prva i glavna zadaća novog nuncija na dvoru kralja Ferdinanda. Može se reći da je u tom pogledu imao dosta uspjeha jer se Ferdinand pokazao vrlo nepopustljiv prema reformnom pokretu koji je u cijeloj Evropi sve više uzimao maha. Druga, možda još važnija dužnost nuncija Vergerija bila je da izvještava kralja o turskoj opasnosti koja je danomice prijetila s juga i istoka. Turci su već bili zauzeli dobar dio Hrvatske i Ugarske i sad su dolazili na udar habsburški posjedi. Trebalo je nešto poduzeti, kako na vojničkom tako i na diplomatskom području. Videći nejedinstvo kršćanske vojske, P. Pavao savjetuje pregovore te je i sam bio spreman poći u Carigrad. ¹⁵

Premda je uživao puno povjerenje kralja Ferdinanda i bio rado priman kod pape Klementa VII, kraljevska i papina diplomacija nisu našle za shodno upustiti se u takav pothvat. Iste se godine pogoršalo i zdravlje pape Klementa VII pa je ubrzo i umro. Bio je to prejak udarac za tek započetu karijeru P. Pavla Vergerija jer on nije bio više siguran da li će ga novi papa potvrditi u tek započetoj misiji. Odmah je isposlovao od kralja Ferdinanda najbolje preporuke koje je poslao u Rim u nadi da će moći utjecati na odluku novoga pape. ¹⁶ Početkom listopada 1534. bio je izabran za papu kardinal Farnese i uzeo je ime Pavao III. Poslije kraćeg oklijevanja potvrdio je novi papa Vergerija u njegovoj službi. Ubrzo je i sam Vergerije pošao u Rim da se predstavi

¹⁴ Nuntiaturberichte, op. cit., str. 17.

¹⁵ Nuntiaturberichte, op. cit., str. 14.

¹⁶ Lettere all'Aretino, Paschini, op. cit., str. 32.

novome papi i da mu izloži svoje prijedloge, ali da u isto vrijeme vidi kamo smjera politika Pavla III. Na svome putu u Rim navratio se u Trident i Veneciju.

Kralj Ferdinand se pokazao i ovaj put velikodušan, pa je poslao ponovo u Rim pohvalu i preporuku za Vergerija.¹⁷ Vergerije je bio ponovo potvrđen za nuncija, ali s većim ovlaštenjima i opširnijim zadatkom nego prije. Sada je morao poći i u Njemačku na pregovore sa svim knezovima. Trebalo je izvidjeti kolike su mogućnosti za sazivanje općega crkvenog koncila. Zapravo, on je morao sve poduzeti da u Njemačkoj ne dođe do sazivanja nacionalnog koncila jer to nije odgovaralo smjernicama papinske ni carske politike. Vergerije, ojačan u svom samopouzdanju i zanesen svojim planovima i početnim uspjesima, zaputio se iz Rima u Beč preko Venecije, Trsta i Ljubljane. U Beču se nije dugo zadržao nego se odmah uputio u južnu Njemačku da bi saslušao stavove tamošnjih katoličkih knezova te ih, po mogućnosti, uskladio sa željama i planovima kralja Ferdinanda. Međutim, morao se brzo vratiti u Beč, jer je u Ugarskoj bjesnio rat između pristaša kralja Ferdinanda i vojvode Ivana Zapolje. Budući da ga je s kraljem vezalo duboko prijateljstvo, on je tom sporu branio njegove interese, a da nije ni pomišljao na neko bolje pravednije rješenje. To bismo mogli nazvati i prvim diplomatskim promašajem Vergerija, koji nije ostao nezapažen u Rimu. Čak dva puta opomenuo ga je tajnik Ricalcati neka se više brine za interese Crkve nego za korist kralja Ferdinanda.¹⁸ Iako se još nije moglo govoriti o padu u nemilost, povjerenje koje mu je bilo ukazano, bilo je već poljuljano. Iste godine zaputio se Vergerije na svoje drugo putovanje po Njemačkoj. Pored katoličkih knezova, morao je ovaj put pohoditi i protestantske. Tako morade obići cijelu Njemačku od Salzburga do Brandenburga. Na putu u Brandenburg iste godine, susreo je u Wittenbergu Luthera. O tom susretu pisao je sam Vergerije u svojim izvještajima. Sam susret prikazao je kao sasvim slučajan premda ga je već godinama priželjkivao. Luthera je opisao u posve negativnom svjetlu pazeći dobro da ne kaže što pozitivno o wittenberškom reformatoru jer bi mu se to u Vatikanu moglo uzeti za zlo.¹⁹

Premda je Vergerije razgovor prikazao kao monolog, ipak je urodio plodom jer je i Luther izrazio spremnost i želju doći na zajednički koncil. Poslije tih susreta po Njemačkoj, Vergerije je ponovo bio pozvan u Rim da izvijesti papu i cara o mogućnosti sazivanja općega koncila. Bio je uvjeren da su protestanti sprem-

¹⁷ Quellen und Forschungen des Preussischen Instituts, Roma, 1904, tom. VII, str. 183. Cfr. P. Paschini: op. cit., str. 34.

¹⁸ Nuntiaturberichte, op. cit., str. 380.

¹⁹ Nuntiaturberichte, op. cit., str. 539.

ni doći na koncil, ali držao je da papa i car moraju biti veoma obzirni prema njima. Nakon dugih razgovora s papom u Rimu bio je poslan u Napulj gdje je upravo boravio car Karlo V. Vergerije je izvijestio i njega o ishodu svojih pregovora s protestantima kao i o papinoj vrućoj želji da sazove opći koncil. Tom prilikom morao je ukloniti i posljednje nepovjerenje koje je vladalo između pape i cara u tom pitanju. Uvjerivši cara o papinskim iskrenim namjerama, premda su se opirali neki kardinali, vratio se u Rim. Ovdje ga je papa imenovao članom kardinalske komisije koja je imala pripremiti bulu za sazivanje koncila. Prilikom tih priprema izbile su krupnije nesuglasice između njega i drugih članova komisije. Vergerije, koji je dobro poznao protestante i njihove uvjete, pokušao je dati buli blaži ton koji bi bio prihvatljiviji svima pripadnicima reformnog pokreta. Dobar dio njegovih prijedloga bio je usvojen, ali usprkos svemu tome, bula je sačuvala tradicionalni ton i pozicije Rima. Tom prilikom izgubio je Vergerije podršku kurije, a navukao na sebe neprijateljstvo mnogih utjecajnih ljudi, među njima i budućeg papina legata i kardinala Aleandra. To je bio drugi krupniji diplomatski promašaj Vergerijev. Dok su se još obavljale pripreme za proglašenje bule, Vergerije je bio imenovan modruškim biskupom. Kako se ta biskupija nalazila na području hrvatskog kraljevstva, pravo imenovanja imao je kralj. Stoga je Ferdinand prosvjedovao kod pape zbog povrede njegovih kraljevskih prava. Ni Vergerije nije bio zadovoljan. Modruš bijaše malo mjesto, već zaposjednuto od Turaka, i biskupi su stolovali u Vinodolu. Ni samo imenovanje za modruškog biskupa nije bila dovoljna nagrada za njegov trud, pa je on očekivao više. Nije isključeno da je to bio jasan potez kurije koja ga je željela maknuti jer nije bila više zadovoljna s njegovim radom. S druge strane P. Pavao se nadao još uvijek da će nastaviti svoje diplomatske pothvate, ali sada s još većim uspjehom i ugledom jer je postao biskup, pa se nije ni opirao tom imenovanju. Međutim, ovaj put se prevario. Papa Pavao III imenovao je mladog modenskog biskupa Ivana Morona na njegovo mjesto, za nuncijske u Njemačkoj. Vergerijevo nezadovoljstvo postajalo je sve jače. Na inzistiranje kralja Ferdinanda bio je premješten iz Modruša u Kopar, svoj zavičaj i ondje imenovan biskupom. Za to imenovanje morao je plaćati godišnji porez od 50 dukata, koji je išao kao godišnja potpora njegovu zemljaku Antunu Eliju. Taj porez bit će uzrok žestokim trzavicama i svađama između njega, kurije i Elija. Može se reći da je Vergerije ipak ostao zadovoljan tim novim promaknućem. Istina, očekivao je više, jer prema tadašnjoj praksi, svaki je nuncij poslije uspješno završene službe postajao kardinal. Očekujući kardinalski šešir, Vergerije se u Kopru dao zaređiti za svećenika i posvetiti za biskupa od svoga brata Ivana

Krstitelja, biskupa u Puli.²⁰ U svom autobiografskom djelu »Ritrattazione«, koje je napisao 1556. i gdje poriče svoju katoličku prošlost, stavlja dan ređenja i posvećenja cijelih deset godina kasnije. To mu ne možemo vjerovati, jer je djelo pisano s očitom tendencioznošću. Premda je primio biskupiju u posjed, Vergerije, nemiran duh kakav je oduvijek bio, nije se mogao smiriti u Kopru. Nedavna putovanja po Njemačkoj, Ugarskoj, Hrvatskoj i Italiji bila su za njega odveć svježja i privlačna da bi se duže vremena mogao smiriti u Kopru, tom malom provincijskom mjestu. Pored toga, nije mogao zaboraviti onaj porez od 50 dukata, koji je plaćao kao stipendiju Antunu Eliji, tajniku i prijatelju kardinala Farnese kao ni Aleandrovo izazovno držanje, posebno poslije njegova imenovanja za kardinala. Uzrok nesreći, koja ga je u to vrijeme snašla, vidio je u zavjeri i neprijateljskom držanju obitelji Farnese, pa je odlučio da potraži nove saveznike i zaštitnike. Našao ih je brzo u dvije imućne obitelji: Gonzaga u Mantovi i D'Este u Ferrari.

Upravo prijateljstvo koje će ga vezati s obitelji D'Este utjecat će na promjenu njegova političkog držanja. Spomenuli smo da je Vergerije podržavao politiku kralja Ferdinanda i cara Karla V te imao vrlo dobre odnose s obadvojicom. Međutim, obitelj D'Este vezalo je tradicionalno prijateljstvo s Francuskom i Vergerije, nakon što je prešao u njihovu službu i stekao njihovo prijateljstvo, prelazi u tabor francuskog kralja Franje I i podržava njegovu protucarsku politiku. Kao plod svojih dugih razgovora s protestantima, Vergerije je započeo teološko djelo koje je imalo pobiti sve njihove tvrdnje. To djelo, premda nije bilo nikad objavljeno, poznato je pod imenom »Adversus apostatas Germaniae«. Postoji velika vjerojatnost da ga je on u obliku rukopisa uručio baš francuskom kralju. Sada nastaje promjena i u francuskoj politici; francuski kralj Franjo I, poslije svoga sastanka u Nizzi s Pavlom III, odlučio je da neće više trpjeti ni podržavati širenje reformacije u svome kraljevstvu. Ipak u svojoj vanjskoj politici on će i dalje pomagati njemačke protestante da bi što više oslabio svoga glavnoga protivnika njemačkoga cara. U ljeto 1540. kardinal D'Este polazi u Francusku i u njegovoj pratnji nalazimo i našeg P. P. Vergerija. Poslije svojih kraćih razgovora s kraljem i njegovim ministrima stupa u njegovu službu što, posve razumljivo, izaziva veliko nezadovoljstvo na carskoj strani. Što je Vergerije namjeravao postići nudeći svoje diplomatske usluge francuskom kralju, teško je ustanoviti. Ipak nam ostaje posve jasna

²⁰ Enciklopedija Jugoslavije, svezak VIII, strana 478. navodi da je Vergerije postao svećenik odmah nakon ženine smrti godine 1529. Međutim, taj podatak je netočan kad se usporedi s onim što Vergerije sam kaže o svom ređenju u Ritrattazione. (Cfr. P. Paschini, op. cit., str. 57)

njegova glavna misao da samo opći koncil, a ne neki pokrajinski ni nacionalni, kako su to željeli protestanti, može uspostaviti jedinstvo među zavađenim stranama. Plod tog njegova razmišljanja, pregovora i diplomatske vještine bio je govor koji je održao u Wormsu, kamo je bio došao kao predstavnik francuskog kralja. Na tom saboru svi su pratili s velikim zanimanjem njegovo izlaganje jer su znali da je Vergerije najpučeniji čovjek o tekućim pitanjima.²¹ Istina, on je svojim nastupom više umirio protestante nego papinske legats, ali su svi skupa, jedni iz zavisti a drugi iz nepovjerenja, krivo gledali na Vergerijeve prijedloge. Posebno ih je smetalo kad su ga vidjeli da se druži s Melanctonom i ostalim vođama reformacije. Iz Wormsa se zaputio najprije u Regensburg a odatle u Rim i u svoju biskupiju. Mnogi u tom Vergerijevu putovanju vide nastojanje kako bi stekao izgubljeno povjerenje kod pape. Drugi idu još dalje tvrdeći da su njegov put u Francusku i govor u Wormsu bili planirani u dogovoru s papom. Tako npr. Rainaldi i Stancovich.²²

Na području koparske biskupije bio se tada počeo mahom širiti reformni utjecaj. Kopar, kao Trst i Venecija, bio je lučki grad kamo su dolazili mnogi njemački trgovci te nesmetano širili protestantske ideje. Nije im bilo teško ni naći nove sljedbenike jer mnogi nisu bili zadovoljni sa stanjem koje je vladalo u Crkvi, a posebno među svećenstvom. Sam tršćanski biskup bio je naklonjen reformaciji, pa nije čudo da je upravo Istra postala ono područje gdje će reformni pokret naći veći broj pristaša nego igdje po slavenskim zemljama. Odmah poslije svoga dolaska iz Wormsa u Kopar Vergerije je priredio za tisak svoj poznati saborski govor, a slijedeće godine tiskao ga je u Veneciji pod naslovom »De unitate Ecclesiae«.²³

Još za vrijeme svojih studentskih dana Vergerije nije dobio nikakvu dublju teološku izobrazbu, a kao pravnik u Padovi i Veneciji nije pokazao većeg zanimanja za to područje. Kao većina humanista njegova doba zanimao se više za politiku, pravo, književnost i jezike. Postavši papin nuncij, našao se u vrlo nepovoljnu položaju jer je tada morao raspravljati i o filozofsko-teološkim problemima u koje nije bio dovoljno upućen. Stoga se još u Beču dao na proučavanje cijele teološke problematike, posebno protestantske filozofije i teologije, koje su bile u samom začetku. On se nadao da će jedino tako shvatiti u čemu je bitna razlika između tradicionalne nauke Crkve i novoga reformnog pokreta. Zbog toga su ga već u Beču sumnjičili da pokazuje previše interesa

²¹ F. Hubert: op. cit., str. 7.

²² P. Stancovich: Biografia degli uomini distinti dell'Istria, Trieste, 1828, str. 115.

²³ P. Paschini: Op. cit., str. 95.

za heretičke spise. Kao papinski nuncij koji je želio upoznati i pobiti protestantsku nauku nije mogao biti tako lako proglašen heretikom, premda je za neke članove kurije već samo čitanje protestantskih knjiga značilo i slaganje s njima. Na svom putu po njemačkim zemljama i ostalom dijelu Evrope Vergerije je susreo sve prvake reformnog pokreta. Luther ga nije nikada oduševio ni kao reformator ni kao čovjek, dok je prema Melanchtonu gajio izvjesno poštovanje. S druge strane, u katoličkim krajevima vidio je mnoge svakodnevnne zloupotrebe koje su protestanti s punim pravom napadali. Vrativši se u svoju biskupiju poslije sabora u Wormsu, pokušao je ukinuti neke zloupotrebe te tako i sa svoje strane širiti pravi reformni duh, koji je Crkva nužno trebala. Taj pokušaj u toj fazi nije bio izričito pristajanje uz reformaciju i njezine postavke, već više približavanje onim naprednijim krugovima katoličke Crkve kao što su bili kardinali Gonzaga, Contarini, Grimani, Morone i niz drugih, koje će inkvizicija progoniti, osumnjičivši ih da podržavaju heretike. Prvo što je P. Pavao u svojoj biskupiji poduzeo bilo je dokinuće štovanja svetog Jurja u Piranu, posebno uklanjanje njegova kipa koji je bio postao pravi predmet klanjanja. Nije trpio ni onih legenda koje su se bile isplele oko života sv. Kristofora, sv. Lucije i Apolonije. Smetala su ga pretjerana i masovna hodočašća u Loreto. Pogotovo se bio okomio protiv nečudorednog života nekih redovnika i redovnica, a najžešće protiv samostana sv. Franje i sv. Klare u Koprju. Za svoje napredne reformatorske ideje pridobio je i svoga brata Ivana Krstitelja, biskupa u Puli. Njegova pretjerana revnost izazvala je otpor i mržnju na drugoj strani. Redovnici su ga tužili kod papina nuncija u Veneciji. Nuncij je brzo poslao svoje ljude da bi izvidjeli stvar. Bio je čak pokrenut i proces protiv njega. Taj se proces otegnuo nekoliko godina. Sve sakupljene optužbe za vrijeme suđenja nisu bile dovoljne da bi bio osuđen, ali ga nisu proglasili ni nekrivim. Pošto je vidio da je posvud osumnjičen, pokušao je iskoristiti i svoju zadnju priliku u katoličkoj crkvi. Ona ga je mogla posve rehabilitirati, donijeti mu neslućene časti te tako razbiti i posljednju sumnju o njegovim simpatijama za reformaciju. Bila je to prva sjednica tridentinskog koncila, koji je upravo bio sazvan pred kraj 1545. godine.

Premda nije bio pozvan na taj koncil, Vergerije se pojavio u Tridentu u nadi da će naći podršku kod prisutnih biskupa. Najprije se sastao s tridentinskim kardinalom i s nekim poznatim biskupima. Prisutni su biskupi bili na njegovoj strani pa i neki od papinskih legata. Međutim, kardinal Cervini, glavni papin legat na koncilu, nije ga trpio i na poticaj kardinala Farnese iz Rima, zabranio mu je pristup na koncil i boravak u Tridentu. A dok je Vergerije još boravio u Tridentu, naredio je nuncij Della Casa premetačinu u njegovu dvoru u Koprju. Tu su našli mnoge prote-

stantske knjige, koje je on još kao nuncij u Beču nabavio i cijelo vrijeme kod sebe držao.²⁴ To je bilo dovoljno, da se protiv njega pokrene i drugi proces. Nuncij Della Casa pronašao je mnoge nove svjedoke, većinom ogorčene redovnike, koji su bili spremni posvjedočiti sve što je od njih bilo traženo. Cijeli proces dirigirao je iz Rima kardinal Farnese sa svojim tajnikom Elijem. Njima su se pridružili Koprani Grisoni, Mucije i još neki Vergerijevi stari znanci i prijatelji.²⁵ Vergerije nije mogao više ostati u Kopru pa se preselio u Trst, a odatle u Veneciju i Padovu. Kad je bio pozvan u Rim na opravdanje, nije htio poći onamo bojeći se nepovoljna rješenja pa je 1. svibnja 1549. napustio Italiju i preselio se na područje kantona Graubündena u Švicarskoj. Najprije je stigao u Chiavenu, a zatim u Veltlin i Poschiavo. U međuvremenu u Rimu je završen proces protiv njega i početkom mjeseca srpnja iste godine papa Pavao III skinuo ga je s biskupske stolice u Kopru, proglasio heretikom i izopćio iz Crkve.²⁶ Ovdje je završila služba Petra Pavla Vergerija u katoličkoj crkvi, ali nije završio njegov životni put koji će ubuduće biti još burniji i značajniji. Svoju aktivnost nastavit će on u izbjeglištvu novim zanosom i radinošću, ali sa starim častohlepljem.

U protestantskim redovima nastalo je veliko oduševljenje kad su čuli da je Vergerije prešao k njima. Svi su ga dobro poznavali kao staroga nuncija koji je znao spretno presresti njihove namjere o sazivanju nacionalnog koncila. Taj stari protivnik bio je sada na njihovoj strani.

Komander, švicarski reformator, piše nekom svojem istomišljeniku: »On će bolje nego itko drugi razotkriti podlost i nakane Antikrista.«²⁷ Sigurno, bio je to ogromni dobitak, još jedna moralna pobjeda za protestante, a Vergerijevo poznavanje Rima, kurije, njezina stila i običaja pribavilo je reformaciji jedno od najubojitih oružja u borbi i polemici protiv Rima. Sam Vergerije opravdao je svoj prijelaz na protestantizam jednim posve neznatnim događajem koji ga je potpuno potresao. Dok je još bio u Padovi i krio se pred inkvizicijom, upoznao je nekog odvjetnika malo prije njegove smrti. To je bio Francesco Spiera koji je bio prešao na protestantizam, pa se opet kasnije vratio u katoličku crkvu. Prije smrti imao je strašnu grižnju savjesti i veliki duševni nemir zbog svojih nedosljednih postupaka. To se duboko dojmilo Vergerija koji ga je pokušao tješiti, pa je malo poslije svoga prelaska u Švicarsku doslovno rekao: »Da nisam vidio Spieru, ja nikada ne bih bio napustio Italiju.«²⁸

²⁴ P. Stancovich: op. cit., str. 119.

²⁵ Ibid., str. 125.

²⁶ Ibid., str. 127.

²⁷ E. Comba: I nostri protestanti, Firenze, 1897, II, str. 425.

²⁸ Ibidem.

Došavši u Graubünden, uputio se u Chur gdje je susreo sve talijanske reformatore koji su još prije njega bili napustili Italiju. Još za prvih dana svoga boravka u izbjeglištvu osnovao je u Poschiavu tiskaru, odakle je kasnije širio svoje knjige. Iz Chura se uputio u St. Gallen, a odatle u Basel. Dok je još boravio u Baselu, izašla je iz tiska njegova prva reformatorska knjiga »Istruzione christiana«.²⁹ To je u stvari vrlo uspio katekizam koji je odmah pobudio veliko zanimanje među reformatorima. Slijedeće godine bilo je upražnjeno mjesto župnika u Vicosoprano i na Curionov poticaj Vergerije je preuzeo to mjesto. Ovdje je ostao gotovo pune tri godine sve do svoga poziva u Tübingen. Djelujući kao župnik, propovjednik i reformator, Vergerije je postigao zavidne uspjehe. Obratio je uglavnom sve stanovnike Vicosoprana i okolnih sela razasutih u Veltlinu i Bergellu. Taj njegov uspjeh, uz već poznato neprijateljstvo katolika, izazvao je nezapamćenu zavist kod talijanskih, njemačkih i retoromanskih propovjednika. Imalo je to i svoj dublji razlog. Vergerije se pokušao nametnuti i kao duhovni vođa i reformator talijanskih izbjeglica u Graubündenu. Možda je to bio pokušaj da osnuje neku vrstu svoje vlastite reformirane crkve. Pored toga, Vergerije se i dalje smatrao biskupom. To je izbijalo iz njegova držanja, stava i načina propovijedanja, što drugi reformatori nisu mogli podnijeti. Među izbjeglicama bilo je dosta redovnika koji su zastupali radikalna teološka mišljenja kao npr. anabaptisti i antitrinitarci. Vergerije, koji je osobno bio vrlo pomirljiv, nije im odgovarao, pa su ga brzo napali i često grdili kao papistu. Međutim, on je to sve smatrao običnim fratarskim spletkama na koje je već u Kopru bio navikao.³⁰

Za vrijeme svoga boravka u Graubündenu objavio je mnoštvo polemičkih spisa, knjiga, brošura i pastoralnih pisama. Pored već spomenutog djela, imamo još oko pedeset drugih spisa koji su polemičkog karaktera i svi su upereni protiv katoličke crkve, Rima, papinstva, koncila i inkvizicije. Vergerije je tako dao mladjoj reformnoj crkvi mnoga nova borbena sredstva u ruke. Najčešći predmet njegovih napadaja bio je papa Pavao III i sva obitelj Farnese. On se nije više obazirao da li će njegove tvrdnje biti istinite; glavni mu je cilj bio da ozloglasi papu, kuriju i njihov već poljuljani ugled. Nije ostao dužan ni nunciju Della Casa koji je vodio onaj neslavni proces protiv njega. Da bi ga potpuno ismijao, objavio je njegov katalog zabranjenih knjiga i pisaca.³¹ Taj popis sastavio je nuncij Della Casa u Veneciji 1548, dok je

²⁹ F. Hubert: op. cit., str. 269.

³⁰ E. Comba: op. cit., str. 448.

³¹ F. Hubert: op. cit., str. 268.

Vergerije još boravio u Italiji. Ovim objavljivanjem pridonio je naš pisac razotkrivanju nehumanih postupaka inkvizicije na mletačkom području.

Godine 1555. pozvao je württemberški vojvoda Kristof Vergerija na svoj dvor i imenovao ga svojim savjetnikom — »consillarius«-om. Svojim diplomatskim umijećem služio je Petar Pavao vojvodi Kristoforu kao njegov tajni agent, pa je u tu svrhu mnogo putovao, dovršavao njegovu privatnu korespondenciju, ali je u isto vrijeme pratio i reformni pokret po cijeloj Evropi. U Tübingenu je nastavio svoju publicističku djelatnost koja će ondje biti još plodnija zahvaljujući izdašnoj pomoći vojvode Kristofa. Došavši u Tübingen preveo je na talijanski augsburšku ispovijest i »syntagma svevicum«. Tu je upoznao i Brenza, vojvodina službenoga teologa i s njime razvio plodnu saradnju, pa je i njegov katekizam preveo na talijanski. Tu saznaje i za Trubarovu prisutnost. On je poznavao Trubara još iz Trsta ili iz Ljubljane, gdje je ovaj nesmetano tumačio Evanđelje u duhu reformacije. Vergerije je već imao njegove dvije knjige, koje je Trubar još 1550. tiskao na slovenskom, ali gotičkim slovima. To su bili Katekizam i Abecedarij. Vergerije je došao na misao da prevede Sv. Pismo na slovenski i na jedan svima Slavenima razumljiv jezik, pa je zato potražio Trubara i s njime se sastao u Ulmu početkom 1555. Dogovorili su se da spremе prijevod Sv. Pisma Novog zavjeta latinicom, jer će ga obični svijet tako bolje razumjeti. Još iste godine izišle su iz tiska četiri slovenske i jedna hrvatska knjiga.³² Na sve četiri knjige uz Trubarov potpis ili inicijale imamo i Vergerijev, što svakako znači da je Vergerije, ako i nije sudjelovao u prevođenju, dao tim izdanjima svoj prinos, bez kojeg ta djela ne bi bila tiskana. Hrvatsko djelo »Razgovaragne megiu Papista i gednim Luteran«³³ objavljeno je također u Tübingenu, premda tu stoji da ga je preveo Antun Senjanin i da je tiskano u Padovi. Na papiru se nalazi pečat Mohardove tiskare iz Tübingena, gdje je Vergerije objavio i mnoga druga djela. Osim toga sam je Vergerije tiskao svoje knjige pod pseudonimom da bi lakše izbjegao potjeru inkvizicije.

Kako Trubar nije mogao prihvatiti Vergerijeve ideje da se stvori jedan jezik koji bi bio svima Slavenima razumljiv, Vergerije se odlučio prevesti Sv. Pisma na hrvatski. Budući da sam nije dobro poznavao klasične jezike, pa ni hrvatski toliko da bi sam mogao prevoditi, pozvao je ljude iz Istre koji su trebali pripremiti taj prijevod. Među ovima nalazio se i pop glagoljaš Stjepan Konzul koji će uglavnom voditi onaj odgovorni posao. Prem-

³² F. Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti za Reformacije, Zagreb, 1910, str. 39—40.

³³ Ibid., str. 42.

da je Vergerije morao putovati po cijeloj Evropi, nije nikada zaboravio ono svoje zaista epohalno djelo; hrvatsku i slovensku tiskaru. Poslije dolaska Ivana Ungnada i okršaja koje je imao s Trubarom, nije više vodio glavnu riječ, pa ipak je njegova skrb za hrvatsku knjigu ostala i dalje velika. U svom pismu vojvodi Kristofu iz godine 1562. javlja da je posljednjih pet godina Sv. Pismo prevedeno na pet jezika, među kojima se nalazi i hrvatski.³⁴ Koliko je bio zanesen tim uspjehom i željom da proširi reformaciju u sve slavenske zemlje, mislio je da sam car mora poduprijeti tiskanje i objavljivanje tih vjerskih knjiga, jer da ima mnoštvo podanika Slavena.³⁵ Vergerijevo nastojanje oko prevođenja i tiskanja reformatorskih knjiga i Sv. Pisma na hrvatski jezik dat će dragocjen prinos razvoju hrvatske protestantske književnosti. Isto tako ono će ojačati i širenje reformatorskih ideja i njihova teološko-filozofskog sadržaja.

Dok je još bio nuncij u Beču, kumovao je Katarini, kćeri kralja Ferdinanda, koja je 24 godine poslije toga postala poljskom kraljicom. Pod izlikom da želi pozdraviti kraljicu, uputio se u Poljsku 1556. Put ga je vodio preko Pruske i Litve. U Königsbergu je tiskao »Confessio polacca« i »Duhovno mlijeko« od Valdesa za potrebe poljske reformacije. Tu se sastao i sa svojim prijateljem Albertom Pruskim. U Litvi je boravio kod vojvode Radziwilla, dok nije dospio na dvor poljskog kralja Sigismunda II, gdje se i najduže zadržao. Premda je polagao velike nade u poljskog kralja, one se nisu ispunile; kralj ostade vjeran papi iako nije podržavao sve zahtjeve nuncija Lippomanija. Svojim boravkom u Poljskoj dao je Vergerije snažan poticaj mladoj reformiranoj crkvi i u ovom dijelu Evrope. Sam se zauzeo za neke radikalno usmjerene reformatore, kao na primjer za češku braću i skupinu talijanskih izbjeglica. Iste se godine vratio u Tübingen, a malo iza toga izražava želju da se ponovo oženi, pa zato moli vojvodu Kristofa za odobrenje.³⁶ Kasnije nemamo nikakvih vijesti o toj stvari, pa ni o tome kakav mu je odgovor dao vojvoda Kristof.

U ovo doba njegovu pažnju ponajviše zaokupljaju slavenske zemlje. G. 1558. boravio je u Beču, Ljubljani i Beljaku da pronade ljude sposobne za njegove prevodilačke planove, a u isto vrijeme da vidi plodove reformacije na tom području. Vrlo je vjerojatno da je tom prilikom susreo i svoju rodbinu i sve glavne prvake reformacije u Sloveniji i Istri. Sada mu je glavna želja bila da ponovo pođe u Poljsku na čelu većeg njemačkog izaslan-

³⁴ Ch. H. Sixt: Petrus Paulu Vergerius der jüngere, Braunschweig, 1855, str. 381.

³⁵ Kausler-Schott: Briefwechsel zwieschen Christoph, Herzog von Württemberg und Petrus Paulus Vergerius, Tübingen, 1875, str. 93.

³⁶ Kausler-Schott: op. cit., str. 146.

stva koje bi imalo pridobiti kralja Sigismunda i vojvodu Radziwilla za augsburšku ispovijest. To mu je uspjelo istom 1560. kad je pošao u Poljsku kao privatni agent saksonskog vojvode Johana Wilhelma. Imao je tada posredovati oko sklapanja braka između vojvode i jedne sestre poljskog kralja. Međutim i taj je plan u međuvremenu propao, ali mu je to putovanje dalo povoda da se ponovo zauzme za reformnu crkvu u tim krajevima i da još jedanput okuša svoje polemičko pero. Ovaj put došli su na udar papin nuncij Lippomani i vrlo agilni poljski biskup Hosije, budući legat na tridentinskom koncilu.³⁷

Vrativši se u Würtemberg, nastavao je diplomatsku, reformatorsku i spisateljsku djelatnost. Ponovo je putovao ali sada ponajviše u Švicarsku i Francusku. Još je bio u službi francuskog kralja, pa je od njega dobivao stalnu godišnju potporu. U međuvremenu bio je izabran u Rimu papa Pio IV koji je odmah poslije svog izbora proglasio da želi preispitati sve osude inkvizicije i tako dati priliku da se opravdaju svi koji su smatrali da su nepravedno osuđeni. Vrlo je vjerojatno da je i Vergerije razmatrao sličnu mogućnost jer jedino tako možemo razumjeti njegov sa-stanak i pregovore s papinim nuncijem Zaharijom Delfinom u Saverneu i u Strassburgu. Pregovori su trajali gotovo cijelo ljeto 1561. i svi su bili uvjereni da će Vergerije poći na zadnje zasjedanje tridentinskog koncila s još kojim protestantskim prvacima. On je zatražio »salvum conductum« ne samo od pape i cara već i od samoga koncila. Ali kada su se pregovori otegli zbog nepopustljivosti Rima, Vergerije, posve nestrpljiv, objavi dva nova polemična spisa uperena protiv pape i koncila.³⁸ To je izazvalo novo ogorčenje u Rimu, a rezignaciju kod tridentinskog kardinala Madruzzo koji ga je stalno branio pred nepomirljivim držanjem Rima. Odmah poslije prekida pregovora Vergerije se osvećuje: oslanjajući se na svoj ugled u Graubündenu i cijeloj Švicarskoj uspio je nagovoriti katolike i ostale koji su bili spremni da ne pošalju svoje predstavnike na koncil u Trident. Videći da je izgubio i posljednju priliku za svoje izmirenje s Rimom i za moguće imenovanje kardinalom, odlučio sakupiti i objaviti sva svoja djela koja su bila uperena protiv pape i papinstva. Njegove velike nakane nisu se u potpunosti ispunile jer od četiri namjeravana sveska izišao je samo jedan pod naslovom »Opera adversus papatum«. Djelo je objavljeno u Tübingenu 1563. pod pokroviteljstvom vojvode Kristofa i uz izdašnu pomoć pruskog vojvode Alberta.³⁹

Pred svoju smrt Vergerije je izrazio želju da još jedanput pohodi svoju domovinu. Priliku za to putovanje dala mu je udaja

³⁷ F. Hubert: op. cit., str. 309.

³⁸ Ibid., str. 140.

³⁹ Ibid., str. 318.

njegove nećakinje u Trstu. Budući da je bio neobično privržen svojoj rodbini, molio je vojvodu Kristofa da mu isposluje »salvum conductum« kod cara Maksimilijana za prolaz kroz područje nadvojvode Karla.⁴⁰ Budući da od listopada 1564. pa do travnja sljedeće godine nemamo nikakvih vijesti u tom pogledu, može se zaključiti da je vojvoda udovoljio i ovoj gotovo posljednjoj želji svoga štićenika i savjetnika. Vergerije, već star i bolestan, vjerojatno se uputio u Trst, nadomak svom rodnom Kopru.

U svom posljednjem pismu, koje je uputio Bullingeru u lipnju 1565, tuži se na svoje vrlo loše zdravlje, a 4. listopada između jedanaest i dvanaest sati, u prisutnosti Trubara i nećaka Aurelija, umire u Tübingenu. Po zapovijedi vojvode Kristofa bio je sahranjen u crkvi sv. Jurja nedaleko od groba grofa Ivana Ungnada. Posmrtni govor mu je držao njegov stari prijatelj i tübinški profesor Jakov Andrea. Na nadgrobnoj ploči stajao je lijep natpis koji donosi Stancovich u svome prikazu.⁴¹ Za vrijeme tridesetogodišnjega rata spomenik je bio porušen pa je ponovo morao biti podignut. U kasnijim pregrađivanjima u istoj crkvi spomenik je posve iščeznuo.⁴² Međutim nedavna iskapanja u crkvi iznijela su na svjetlo ostatke njegova groba i spomenika.⁴³

DJELO

I poslije ovoga povijesnoga pregleda života i rada P. P. Vergerija teško je pravilno ocijeniti značenje i domet njegova djela. P. Pavao je bio i ostaje jedna od najkontroverznijih ličnosti cijelog reformnog pokreta u šesnaestom stoljeću. Može ga prisvajati svaka strana kojoj je pripadao. Može ga svojatati Rim u čijoj je službi bio nuncij i biskup preko 19 godina. Pravo na njegovu duhovnu baštinu imaju svi protestanti premda mu nisu bile mile sve njihove stranke. Prešavši u njihov tabor kao najpoznatiji »obraćenik«, ostaje kod njih 16 godina, sve do svoje smrti. Iznad svega pripadao je mletačkoj državi, gdje je proveo punih deset godina kao bilježnik, sudac i profesor na sveučilištu. Od vremena kad je živio, od mjesta boravka gdje je djelovao i od profesionalnih dužnosti koje je obavljao, ovisi i njegova višestruka i kontradiktorna književna i reformatorska djelatnost, te je vrlo teško dati jedan zaista nepristran sud o P. Pavlu Vergeriju.

⁴⁰ Kausler-Schott: op. cit., str. 221.

⁴¹ B. Stancovich: op. cit., str. 130.

⁴² Kausler-Schott: op. cit., str. 40.

⁴³ G. Müller: Pietro Paolo Vergerio in päpstlichen Diensten 1532—1536, u Zeitschrift für Kirchengeschichte, III/IV, 1966, str. 341.

Vergerije se rodio u isto vrijeme kad je Savanarola bio spaljen i sav njegov život odvijat će se u dekadentno doba talijanskog humanizma. Umro je iste godine kao i Pio IV, godinu dana kasnije nego Calvin. Godinu dana prije njegove smrti rodio se Galileo Galilei i umro Michelangelo. Kako smo vidjeli, potekao je iz ugledne mletačke općine Kopra koji se nalazio na granici s habsburškim posjedima. Većina gradskoga pučanstva i sve susjedno stanovništvo bilo je slavensko: hrvatsko i slovensko. Poznavao je talijanski, latinski, hrvatski a donekle i slovenski i njemački jezik. Svojim zavičajem smatrao je Kopar, a domovinom Veneciju i Italiju. Materinji jezik bio mu je talijanski i on ga zove »vladarom svih jezika« (la imperatrice di tutte le lingue).⁴⁴ U životu je obavljao mnoge i različite poslove; pravo dijete humanizma: bio je bilježnik, pravnik, profesor, sudac, diplomat, papinski nuncij, biskup, reformator, tajni agent i što je najvažnije pisac, polemik i preteča modernoga novinarstva. Pisati je P. Pavao počeo rano. Dok je još boravio u Padovi i u Veneciji, nastali su njegovi prvi književni radovi jer tu je imao bezbroj prilika da pokaže svoju literarnu nadarenost.

De republica Veneta. Od svih radova, nastalih u tom razdoblju, najveću pažnju zaslužuje njegova rasprava »O mletačkoj republici«, koja je izašla iz tiska 1526. Na samoj naslovnoj strani čitamo da je spis trebao izaći u dva dijela, međutim sve do danas ne znamo da li je drugi dio bio uopće tiskan. Vergerije je zamislio ovo svoje djelo kao dijalog između dvojice poznatih humanista. To je, uostalom, u doba humanizma ustaljen i omiljen način da se prikažu vlastite misli u obliku razgovora između dviju ili više popularnih osoba. Cijeli dijalog između Pietra Bemba i Thomaeusea Leonicusa odvija se na vrlo idiličnu mjestu, u Bembovu dvorcu na ušću Piovega u Brentu. Razgovoru ove dvojice humanista prethodi predgovor samoga Vergerija u kome raspravlja o korisnosti, privlačnosti i ljepotama odmora. Bembo i Leonik, kao što je to običaj u sličnim razgovorima, navode neprolazne zasluge dužda Grittija, njegove obitelji i čitave Republike za promicanje znanosti i umjetnosti. Velike su duždove zasluge i za zaštitu kršćana pred turskim navalama na kopnu i na moru. Ovaj idilični razgovor zbiva se jednog poslijepodneva, a pred sam zalaz sunca. Vergerije krasnoslovi svoje uspjelije pjesme u čast obitelji Gritti. Bembo ga hvali za tu njegovu odanost jer zahvaljujući njima — obitelji Gritti — on je u vrlo kratko vrijeme stekao tako veliku slavu. Poslije toga razgovor postaje nevezaniji, ali u isto vrijeme dublji i ozbiljniji. Nailazimo na ponovno veličanje Venecije, njezine uprave, zakona i sudstva. Na kraju se čitaju Bembove najljepše pohvale u čast talijanskog jezika. Sav

⁴⁴ F. Hubert: op. cit., str. 232.

razgovor svršava dolaskom noći, koja se lagano i nečujno spušta na okolna brda i obližnju rijeku. Sudionici, u nadi da će sutra moći nastaviti započeti razgovor, spremaju se na počinak. Djelo se može čitati s velikom lakoćom i dobiva se dojam da Vergerije, premda je još mlad, već savršeno poznaje latinski jezik. To se posebno primjećuje u njegovim pjesmama, gdje jezik postaje življi i skladniji. I njegovo pravno raspravljanje otkriva vrlo vješta juristu s naglašenom govorničkom crtom.

De unitate et pace Ecclesiae. Ovo je djelo nastalo još u doba Vergerijeva djelovanja unutar katoličke crkve. Napisao ga je u Wormsu, a tiskao u Veneciji 1542. Predgovor mu je napisao učeni Egnacije. Premda Vergerije nije nikad uspio postati vrstan sistematski teolog, ovdje pokušava govoriti kao bogoslovski stručnjak, nuncij i biskup. Potaknut opasnošću općeg razdora i nejedinstva, pribijavajući se vjerskoga rata koji bi mogao zahvatiti čitavu Evropu, iznosi ovdje sve ono što je rekao na saboru u Wormsu. Katolici i protestanti imaju i nalaze svoje jedinstvo u Kristu. Njegovoj Crkvi, koja je Kristovo mistično tijelo, pripadaju jedni i drugi i u njoj nalaze jedinstvo i moraju ostati jedno. U sporu koji je nastao među njima i koji ih okuplja u dvije zavađene i zaraćene stranke, može pomoći samo koncil. To mora biti koncil svih kršćanskih naroda jer svi imaju zajedničku vjeru koja je sada došla u pitanje. Premda je Njemačka u onom slučaju najugroženija i najviše trpi, nema razloga za sazivanje kakva nacionalnoga njemačkog koncila jer bi to prouzrokovalo još veće poteškoće. Samo opći koncil može sve narode obvezati na poslušnost, dok od nacionalnog koncila svi drugi narodi ne bi imali nikakve koristi. On, prijašnji nuncij, dobro zna da je to volja pape, cara i »najkršćanskijeg« kralja. To mora biti jedan, opći i slobodni koncil. U Wormsu i Regensburgu ne trebaju raspravljati o uvjetima i načinu kako će koncil biti vođen, već treba prepustiti da to odluči sam koncil kad se sastane. I mnogi politički razlozi potiču da se što prije sazove koncil svih kršćanskih naroda. Njemačka je nedavno bila uzdrmana seljačkim bunama i ratom, a ako se ne stane na kraj mržnji, koja postaje svakim danom sve veća, imat ćemo pravi vjerski rat evropskih razmjera, koji će najteže pogoditi Njemačku. To se može spriječiti jedinstvom Crkve, koje je sada narušeno, ali na slijedećem koncilu treba biti ponovo uspostavljeno.

Iz ovog kratkog prikaza očito je da ovdje govori i piše čovjek koji trpi, osjeća opasnost koja biva sve bliža. Nije to više govor učena teologa poput Calvina, Melanchtona ili Vlačića, već čovjeka širokih političkih vidika koji sve polaže na jedinstvo Crkve i vjere, ako se želi postići mir među kršćanskim narodima.

Njega ne zanimaju duboke teološko-filozofske razlike koje stoje kao zapreka tako željenom jedinstvu. Nema tu spomena o opravdanju, preodređenju, Euharistiji ni papinu primatu, premda

se o tome raspravljalo po cijeloj Njemačkoj. Ne, o tome će raspravljati teolozi na koncilu kad se budu sastali, jer oni su upućeniji u ta pitanja. Međutim, svi koji žele da se ublaže trzavice, izbrišu razlike i postigne pravo jedinstvo, moraju se založiti za pravu reformu u evanđeoskom duhu. Da bi se ogradio od svake sumnje, on citira u svom djelu Cochlea i još neke druge teologe koje nitko nije sumnjičio zbog njihova pristanka uz reformni pokret.⁴⁵ Katolici ovo njegovo djelo nisu primili s nekim oduševljenjem jer se nigdje nije čvrsto držao tradicionalnih katoličkih principa ni nauke koju je kao biskup morao zastupati, braniti i u ovom slučaju posebno naglasiti.

Prešavši u reformatorski tabor, Vergerije je razvio nezapamćenu aktivnost. Od 171 poznate publikacije u 43 godine njegove javne djelatnosti, 154 otpadaju na razdoblje njegova reformatorskog djelovanja.⁴⁶ Sam broj publikacija govori da su to djela prigodnog karaktera, a nikako sistematsko obrazlaganje novih protestantskih načela. To su većim dijelom kraći prikazi, polemike, pouke, opomene, invective, sve skupa upereno protiv zajedničkog neprijatelja cijele reformacije: protiv Rima, pape, inkvizicije i njezina indeksa zabranjenih knjiga. On se obara protiv svih onih koji papi pomažu, koji su mu ostali vjerni, koji ga slušaju. Na udaru njegova oštra pera nalazi se tridentinski koncil koji je onih godina zasjedao, papini legati koje je od dobro poznavao, s kojima je prije surađivao. Ogorčen je na redovnike, njihova svetišta, hodočasnička mjesta i kipove koji postaju idoli ako se to isplati. Optužuje izrabljivanje neuka puka, šiba držanje širokih masa u neznanju i u praznovjerju.

Njegov stil i jezik, godinama sputani, sad se konačno osjećaju slobodni. Poslije duga tamnovanja, riječi navaljuju poput bujice i pero ih jedva stiže ukrotiti. Njegova djela su puna najraznovrsnijih osjećaja. Uz ljubav i dobrotu, kojih Vergeriju nije nikada manjkalo, primjećujemo želju za osvetom, mržnju koja ga stalno prati. U žudnji za pravdom, slobodom i istinom njegovi osjećaji čine ga nepravednim, sitničavim i površnim. On ne vidi ništa dobra kod protivnika i njegovi prenatraglašeni osjećaji onesposobljavaju ga za dijalog i ne vode ka jedinstvu za koje se toliko zalaže. On je više protivnik osoba nego ideja. Protivnici mu nisu tako brojni, ali su moćni i pravi su predstavnici zla, pristalice tame i Antikrista. Verbalni izraz ljubavi za mladu crkvu i mržnja na onu staru, Vergerije stavlja na papir i tiska u obliku kraćih poslanica, brošura i knjiga manjeg formata i širi po Italiji, Švicarskoj, voljenoj Istri i Furlanskoj. Tako lakše izbjegava nadzor inkvizicije koja je neumorno tragala za svim reformatorskim djelima te ih

⁴⁵ F. Hubert: op. cit., str. 11.

⁴⁶ F. Hubert: op. cit., str. 261—319.

uništavala. Ako je djelo bilo vrednije, preveo bi ga on ili njegov nećak Aurelije na latinski, pa su ga onda rasparčavali po cijeloj Evropi. Neka od njegovih djela bit će prevedena i na njemački, francuski, hrvatski, slovenski i retoromanski, pa će tako doprijeti i do malog čovjeka, do običnog puka kojemu su većim dijelom bila i namijenjena njegova djela.

P. Pavao Vergerije ulazi tako u službu reformacije, pridonosi njezinu širenju i pobjedi njezinih slobodarskih ideja. Različita su, međutim, mišljenja Vergerijevih suvremenika o njegovu publicističkom radu u krilu reformacije. Dok su ga mnogi cijenili, dobar dio mu je prigovarao zbog jednostavnosti i pučkoga karaktera svih njegovih djela. Talijanski reformator Celijski Curion, njegov suvremenik, naziva njegovo pisanje »non mala sed levia«, dok mu Galicije poručuje da »više poučava nego što galami«.47 Bullinger, Zwinglijev nasljednik, sudi ovako o Vergerijevu radu: »to je ruganje i ismijavanje, ništa plodno«. Vergerije, uvrijeđen ovakvim sudom, odgovara zajedljivo: »Vos qui magna estis doctrina et prudentia, magnos libros saepe editis, ego vir pusillus his scilicet libellis ludo et meum papam celebros.«48

U cijeloj toj borbi ostaje osnovna misao našeg pisca: Veliki i učeni ljudi pišu doista vrlo umne knjige koje su dostupne samo malom broju učenih ljudi, dok golemu većinu nekih i jednostavnih ostaje i dalje u tami praznovjerja, bezboštva, okovani lancima, daleko od prave slobode i opravdanja po vjeri. Njegov zahtjev i poslanje postaje prosvjeđivati najmanje, neuke, jer su većina.

Glavno obilježje svih Vergerijevih djela iz toga razdoblja njegova je živost i ironija što privlače i one najindiferentnije. Rijetki su mogli odoljeti njegovu govorničkom zanosu i živahnu stilu koji karakteriziraju njegov reformatorski rad. Njegova djela su prodavana i čitana od Basela do Vilne. Pierre Bayle primjećuje sto i pedeset godina kasnije: »Siguran sam da je u ono doba bilo malo knjiga koje su čitane s većom žudnjom nego spisi Petra Pavla Vergerija.«49 Polemici i ironiji naučio se od Pietra Aretina i svoga zemljaka Jeronima Mucija, s kojima je bio u redovitu dopisivanju. Posebno je na njega djelovao Aretino jer je zaista bio umjetnik stila. U talijanskoj književnosti renesanse on je zacijelo najoriginalniji polemik, ironik, zapravo preteča moderna žurnalizma.⁵⁰

⁴⁷ F. Hubert: op. cit., str. 28.

⁴⁸ Ibid. »Vi, koji ste velike učenosti i razbora, često pišete velike knjige, a ja, koji sam sićušan čovjek, ovim se, dakako, knjižicama poigravam i moga papu slavim.«

⁴⁹ P. Stancovich: op. cit., str. 129: »Je suis sûr qu'en ce temps-là il se faisoit peu des livres qui fussent lus avec plus d'avidité, que les écrits de Vergerio.«

⁵⁰ J. Burckhardt: *La civiltà del rinascimento in Italia*, Roma 1974, str. 151.

Ugledne talijanske obitelji branile su se perom Pietra Aretina, ali su i pred njim strahovale. I Vergerija su se mnogi plašili i pokušavali s njime zadržati bar prividno dobre odnose, samo da ne bi na sebi osjetili oštricu njegove ironije. Premda P. Pavao nije napisao nikakvo sustavno djelo koje bi ga učinilo u ono doba poznatim, njegova književna nadarenost polemično-ironičnog karaktera učinila ga je poznatijim od gotovo svih njegovih suvremenika. Koliko ga se i sam Rim plašio, premda je Vergerije već bio star, pokazuju pregovori koje je s njime vodio nuncij Delfino godine 1561.

Opera adversus papatum

U samo predvečerje svoga života Vergerije je pokušao izdati svoja cjelokupna djela u četiri sveska pod naslovom »Adversus papatum«. Premda su ga vojvoda Kristof i Albert Pruski velikodušno pomagali, plan se nije ostvario. Izišao je samo jedan svezak godine 1563. To je oveće djelo s preko 400 folija i sadržava osam već objavljenih Vergerijevih djela, plod njegove neumorne borbe protiv papinstva. To su:

1. Secretarii Pontificii actiones tres
2. Consilium de emendanda Romana Ecclesia
3. Epistola ad Serenissimum Regem Poloniae de Colloquio instituendo
4. Dialogi quatuor adversus Hosium nunc legatum in Concilio Tridentino
5. Catalogus haereticorum cum adnotationibus
6. De Idolo Lauretano
7. Scholia in binas Papae litteras
8. Quod Pius Papa IV licet concilium indixerit nihil tamen minus in animo habet.

Sadržaj i slog svih tih djela možemo naslutiti iz samog predgovora gdje Vergerije ovako kaže: »U ovomu djelu započeo sam progoniti rimskog Antikrista s cijelim njegovim primatom i papinstvom, kakav god bio. Znam da je snažan i podao i da ga se ne može lako razotkriti i pobijediti, ali isto tako znam da ga se može oboriti i pobijediti, ako Gospodin prosvijetli naše pameti vjerom, jer odatle ovisi razotkriće i pobjeda.«⁵¹

⁵¹ P. P. Vergerije: *Opera adversus papatum*, Tübingen, 1563, str. 1. Rijetki su primjerci ovoga djela. Jedan primjerak ima Biblioteca Casanatense u Rimu pod brojem: HH. XIII. 60.

Secretarii Pontificii actiones tres

Od svih osam navedenih djela najveću pažnju zaslužuje spis »Actiones« jer je imao najveći odjek među Vergerijevim suvremenicima. Iz starog i vještog nuncijskog progovara sada njegova neodoljiva ironija. Spis je podijeljen u tri dijela, koji se podudaraju s tri akcije papina sekretara, a sve ima jedan dramatski karakter. Poslije svake od njegove tri misije, izvještava papin sekretar o uspjehu svojih pregovora koje je vodio s protestantima. Pod izlikom da iznosi prave poteškoće na koje je naišao prilikom pregovora, on u stvari vješto iznosi i brani već poznata stanovišta njemačkih reformatora. Prva akcija govori o tome da li papa uopće i treba pomišljati na sazivanje koncila, ako ne želi da taj koncil bude jedan, opći i kršćanski, kako to želi cijela Njemačka: car, plemstvo i slobodni gradovi. Mogućnost sazivanja je bezizgledna, ako papa ostane pri svojoj namjeri da sazove papinski, kurijski i talijanski koncil.

Druga akcija ispituje mogućnost da li papa može oružanom silom prisiliti protestante da dođu na koncil. Nalazimo lucidnu analizu političke situacije u čitavoj Evropi u ono doba. Ako bi se papa odlučio na sličan korak, našao bi se brzo osamljen ili u krajnjem slučaju potpomognut od nekoliko manje važnih talijanskih knezova. Ti ne bi bili sposobni sakupiti ni dobru tisuću vojnika. Papini tradicionalni saveznici: car, francuski kralj, Venecija, južnojemački knezovi i još neki saveznici neće se upustiti u vjerski rat zbog vlastitih interesa i poteškoća. Nasuprot ovima, stoji na sjeveru Evrope čvrsti savez protestantskih knezova koji su spremni oduprijeti se svakoj sili koja bi došla s juga.

Treća akcija, zapravo treći prigovor i opomena papi, sinteza je prije navedenih razloga koji jasno govore da uopće nije »bonum, opportunum et expediens« takav koncil sazvati, ako Rim misli i dalje ostati na svojim pozicijama.

»Actiones« su bile prvi put objavljene u Pforzheimu 1556. Slijedeće godine bile su ponovno tiskane u Baselu, a 1559. opet u Pforzheimu s dodatkom treće akcije. Kako to djelo zastupa u potpunosti stanovišta i interese njemačkih reformatorskih skupina, postalo je neka vrsta »vademezum«-a za sve one koji su htjeli lako pobijati papinske pretenzije, pa je kasnije bilo vrlo često pretiskivano.

Želimo li upotpuniti sliku o P. Pavla Vergerija, bilo bi zanimljivo pregledati svu njegovu vrlo široku korespondenciju. On se dopisivao s gotovo svim poznatijim ljudima svoga vremena. Dosad su objavljeni njegovi nuncijski izvještaji iz Beča, njegova korespondencija s vojvodom Kristofom i pruskim vojvodom Albertom.⁵²

⁵² CH. H. SIXT; Petrus Paulus der jüngere, Braunschweig, 1855.

Međutim, od njegove velike korespondencije s talijanskim humanistima, jedva da je što objavljeno.⁵³ Trebalo bi pogledati i njegovo dopisivanje s velikim brojem talijanskih, švicarskih, nje-mačkih, hrvatskih i slovenskih reformatora. Bez sumnje, objavljivanje njegove cjelokupne korespondencije pomoglo bi nam osvijetliti tu zagonetnu ličnost, posebno da shvatimo neke njegove poli-tičke i reformatorske planove koji su sve do danas ostali nedo-voljno jasni.

Zaključak

»Scribere debemus omnes« napisao je Vergerije još 1523. u svojim predavanjima o civilnom pravu. U četrdeset i tri godine svoje javne djelatnosti on je neprestano pisao, jer je bolje nego itko drugi u njegovo doba shvatio moć i važnost tiskane riječi. Novi izum štampe omogućavao je bržu izmjenu misli i u doba reformacije štampa je odigrala odlučnu ulogu. U Aretinu Verge-rije je imao nedostiživ uzor kako se pisana riječ može iskoristiti za širenje vlastitih misli i pobijanje protivnika. Prešavši u tabor reformacije, on se požudno bacio u borbu za njezine smjernice oslobođenja i opravdanja čovjeka po vjeri. Njegov pristup vjeri, crkvi i kršćanstvu ostaje dijalektički: borba između dobra i zla. Nije to više tradicionalni način poimanja borbe između dobra i zla, koja se poistovjećuje s borbom između crkve i svijeta. On vidi tu borbu u samoj crkvi. To je borba između istine i neistine, pravde i nepravde, prave i lažne crkve, između Krista i Antikrista. On sam se upušta u tu borbu i ona postaje primarni faktor i misao vodilja u svim njegovim djelima. Istina, Vergerije to ne dijeli tako izričito. On je to usvojio kao nepobitnu činjenicu jer to je smisao cijele evanđeoske obnove za koju se on zalaže. Sve je to usađe-no u dubinu njegova bića, i on tako osjeća, živi i radi. On nije filozof ili teolog koji nakon dužeg razmišljanja i proučavanja do-lazi do novih spoznaja koje ga sile da mijenja svoj pogled na svijet. On nije kao Vlačić i još neki hrvatski reformatori, studenti protestantskih učilišta, koji su tokom studija usvojili i njihovu nauku. Reformaciju Vergerije ne prihvaća umom nego srcem i osjećajem. Taj ga osjećaj osposobljava da prihvati sve nove tvrdnje i postavke koje opet postaju dogme, jer isključuju bilo koju drugu mogućnost koja bi bila istinita. Dapače, on propovije-da evanđeosku slobodu i oslobođenje, ali sam postaje zarobljenik struktura u kojima se nalazi i uopće ne postavlja pitanja njihove

⁵³ Tragove njegovih pisama nalazimo u već objavljenim djelima talijanskih humanista: Bemba, Aretinca, Gonzage, D'Este i Mucija. R. Renier je objavio cijelu polemiku koju je Mucije vodio protiv Verge-rija. Cfr. R. Ranier: *Vergeriane*, Roma, 1894.

ispravnosti ni vrijednosti. Prihvaća cenzuru od onih koji nisu imali nikakve kvalifikacije da bi mogli utvrditi ispravnost njegovih ideja. Nije točno poznavao nove protestantske formulacije, nije se ni trudio da ih shvati, ali se uvijek znao tako postaviti da su njegova djela odražavala njihov duh.

Mogli bismo reći da Vergerije otkriva intuicijom sve ono do čega drugi dolaze poslije duge refleksije. On se ne upušta u unutrašnje prepirke i trzavice koje su više doktrinalnog značenja, jer mu to ne dopušta njegov praktični i pravni karakter. Ponekad se dobiva dojam da više zna što nije prava reformacija nego što jest. I tu ga vodi njegova intuicija i onaj naglašeni osjećaj pravde i mržnje. Ako bismo htjeli saznati koji ga je osjećaj najviše vodio, mislim da nećemo pogriješiti ako kažemo da je to osjećaj mržnje. To je mržnja čovjeka koji je nepravedno osumnjičen i progonjen. Ta mržnja služi kao pokretna sila koja ga tjera da svoje protivnike razotkrije, da ih prikaže u pravom svjetlu. Cijelim svojim zanosom uklapa se u reformni pokret i u njegovu borbu oko prave crkve. Polemička komponenta je veoma naglašena; papa, Rim, kurija, idolopoklonstvo, bezboštvo i praznovjerje kao emanacija ovog prvog, glavni su neprijatelji koje treba pobijati. Oni su djelo tame i svjedočanstvo Antikristove prisutnosti. Za njega i reformni pokret neprijatelj postaje isti i ta istovjetnost neprijatelja pruža mu nepregledno polje rada. Tako će nastati plodna suradnja koja će svakim danom postajati motiviranija. Reformacija je potekla iz humanizma i renesanse i pretvorila se u ideološki pokret koji je postao stvarnost i imperativ vremena. Ipak za Vergerija reformacija nije ideologija ni njegov Credo, nego samo sredstvo za uništenje njegova neprijatelja. On ni dijalektički ni konkretno nije imao povijesno drugog izbora. Između dobra i zla, shvaćenih u duhu reformacije, za njega nije bilo nikakva prelaznog oblika.

Da reformacija nije bila njegova ideologija, pokazuje i susret u Saverneu, gdje je bio spreman ponovo se vratiti u katolički tabor da je dobio dugo očekivanu zadovoljštinu.

Vergerije je sebe smatrao nenadoknadivim i bio je uvjeren da se u reformaciji ne može ništa ozbiljno poduzeti bez njega, niti da on može živjeti ako ne bude vodio glavnu riječ. Zato ima donekle pravo Cantù kada kaže: »Vergerije je strogo praktičan duh bez dara poopćivanja, postupa s vjerom kao da je to čisto pravna stvar, citira Bibliju poput zakonika.«⁵⁴

⁵⁴ C. Cantù: *Gli eretici dell'Italia*, Torino, 1865, II, str. 137.

NAJVAŽNIJA DJELA PETRA PAVLA VERGERIJA

Publikacije Petra Pavla Vergerija su vrlo brojne i ovdje navodim samo one najvažnije, koje su najčešće bile tiskane i prevedene. Naslove sam katkad skratio, ali ih nisam korigirao premda ne odgovaraju duhu latinskoga i talijanskoga jezika. Djela su poredana kronološki premda kod svih ne nalazimo godinu tiska. Kod drugih radova nije navedeno mjesto štampanja, ali se i to može otkriti jer je Vergerije tiskao gotovo sva svoja reformatorska djela u tri grada: Poschiavu, Baselu i Tübingenu.

Danas možemo naći Vergerijeva djela u ovim bibliotekama: Biblioteca nazionale Marciana, Venezia; Biblioteca Casanatense, Rim; Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel i u Universitätsbibliothek u Tübingenu.

1. *Juris civilis scholastici praelectio*, Venezia, 1523.
2. *De republica Veneta*, Venezia, 1526.
3. *Ad amplissimum cardinalem Sanctae Romanae Ecclesiae Marimum Grimanium*, Murano, 1528.
4. *Adversus apostatas Germaniae*.⁵⁵
5. *De unitate et pace Ecclesiae*, Venezia, 1542.
6. *Francisci Spierae Civitatulani horrendus casus*, Basel, 1549.
7. *Instruttione christiana*, Poschiavo, 1549.
8. *Dodici trattarelli*, Basel, 1549—50.
9. *Epistola de morte Pauli III*, Basel, 1549.
10. *Declaratio iubilaei futuri Romae anno MDL*, Basel, 1550.
11. *A'Principi d'Italia*, 1550.
12. *Del matrimonio dei preti e delle monache*.
13. *Discorsi sopra i fioretti di San Francesco*.
14. *Le otto difesioni del Vergerio vescovo di Capodistria*.
15. *Due lettere di un cortegiano*.
16. *Ad serenissimum Angliae regem de creatione Julii III*, 1550.
17. *Il Vergerio a papa Giulio III*.
18. *Concilium non modo tridentinum sed omne papisticum, perpetuo fugiendum esse omnibus piis*, 1553.
19. *Consilium quorundam episcoporum Bononiae congregatorum*, 1553.
20. *Sopra le lettere volgari di M. Claudio Tolomei vescovo di Curzola*, Basel.
21. *Fondamento della religione christiana per uso della Valtellina*, 1553.
22. *Stanze del Berna con tre sonetti di Petrarca*, 1554.
23. *Della Camera e Statua della Madonna di Loreto*, Tübingen, 1554.

⁵⁵ Ovo djelo nije bilo nikad tiskano, već je u obliku rukopisa bilo predano francuskom kralju Franji I. Cfr. P. Paschini, op. cit., str. 68.

24. Catalogo del Arcimboldo vescovo di Melano, 1554.
25. Giudicio sopra le lettere di tredici huomini illustri, 1554.
26. Lac spirituale, 1555.
27. Consilium de emendanda Ecclesia, 1555.
28. Retrattazione del Vergerio, Tübingen, 1556.
29. Actiones duae Secretarii Pontificii, Pforzheim, 1556.
30. De idolo Lauretano, Tübingen, 1556.
31. Historia di papa Giovanni VIII, che fu femina, 1556.
32. Annotationes in catalogum haereticorum, 1556.
33. Ad serenissimum Sigismundum Augustum, Poloniae regem, 1558.
34. Dialogi quatuor, Tübingen, 1559.
35. Agl'Inquisitori che sono per l'Italia, Tübingen, 1559.
36. De natura et usu sacramentorum, 1559.
37. Comparation tra il concilio Basiliense e il Tridentino, Göppingen, 1561.
38. Alla serenissima regina d'Inhilterra, Tübingen, 1562.
39. Ai fratelli d'Italia, 1563.
40. Opera adversus papatum, Tübingen, 1563.
41. Risposta del Vergerio ad una inventiva di fra Ippolito Chizuola da Brescia, 1565.

LITERATURA

O Vergeriju su pisali mnogi, ali ponajviše Nijemci i Talijani jer je u njihovim zemljama i proveo najveći dio svoga života. Još za njegova života pisao je o njemu Sleidan, a u sedamnaestom i u osamnaestom stoljeću interesirali su se mnogi pisci za njega kao na primjer: Sarpi, Pallavicini, Bayle, Rinaldi i mnogi drugi. Ipak većina radova o njegovu životu i djelu bila je napisana krajem prošloga i početkom ovoga stoljeća, što će se vidjeti iz navedene literature. Ograničio sam se samo na najvažnija djela.

- Ch. H. Sixt: *Petrus Paulus Vergerius der jüngere*, Braunschweig, 1855.
 Ch. H. Sixt: *Petrus Paulus Vergerius, Eine reformationsgeschichtliche Monographie*, Braunschweig, 1885.
 Kausler-Schott: *Briefwechsel zwischen Cristoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius*, Tübingen, 1875.
 Nuntiaturberichte aus Deutschland 1533—1559, I Band: *Nuntiatoren des Vergerio 1533—1536*, Gotha, 1892, Nachdruck, Frankfurt, 1968, bearbeitet von W. Friedensburg.
 F. Hubert: *Vergerios publizistische Thätigkeit, nebst einer bibliographischen Übersicht*, Göttingen, 1893.
 A. Henschel: *Petrus Paulus Vergerius*, Halle, 1893.
 G. Buschbell: *Reformation und Inquisition in Italien, um die Mitte des 16. Jahrhunderts*, Paderborn, 1910.
 Th. Wotschke: *Die Reformation in Polen*, Leipzig, 1911.
 G. Muller: *Pietro Paolo Vergerio in päpstlichen Diensten 1532—1536*. Zeitschrift für Kirchengeschichte, Stuttgart, III/IV, 1966.
 G. Della Casa: *Dissertatio adversus Petrum Paulum Vergerium*, Opere, tom. V, Napoli, 1773.

- G. R. Carli: *Notizie compendiose intorno Pietro Paolo Vergerio vescovo di Capodistria*, Opere, XV, Milano, 1786.
- P. Stancovich: *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Trieste, 1828.
- L. A. Ferrai: *Pier Paolo il giovane a Padova*, Archivio per Trieste, l'Istria e il Trentino, 1883, II.
- L. A. Ferrai: *Il processo di Pier Paolo Vergerio*, Archivio storico italiano, 1885., serie IV, vol. XV i XVI.
- G. Capasso: *Nuovi documenti Vergeriani*, Archivio per Trieste, l'Istria e il Trentino, 1885, IV.
- R. Renier: *Vergeriane*, giornale storico della letteratura italiana, XXIV, Roma, 1894.
- C. Cantù: *Gli eretici dell'Italia*, Torino, 1865, II.
- A. Morpurgo: *Un nuovo libro su P. P. Vergerio*, Trieste, 1894.
- E. Comba: *I nostri protestanti*, Firenze, 1897, II.
- P. Chiminelli: *Il contributo dell'Italia alla riforma religiosa in Europa*, Roma, 1824.
- P. Paschini: *Pier Paolo Vergerio il giovane e la sua apostasia*, Roma, 1925.
- D. Cantimori: *Eretici italiani del cinquecento*, Firenze, 1939.
- F. C. Church: *The italian reformers, 1534—1565*, New York, 1932.
- F. Bučar: *Petar Pavao Vergerije i hrvatska protestantska književnost*, Prosvjeta, Zagreb, 1900, br. 6, str. 183—186; br. 7, str. 219—222.
- F. Bučar: *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb, 1910.
- F. Hubad: *Petrus Paulus Vergrius in njegovo sodelovanje pri Trubarjevom prelaganju sv. pisma*. Letopis Matice slovenske, 1881, str. 131—145.
- M. Rupel: *Tisk slovenskih knjig v Vergerijevih pismih Bullingerju*, Slavistička revija, 1954, str. 238—245.

Sažetak

Petar Pavao Vergerije mlađi, pravnik, diplomat i vjerski reformator rođen je u Kopru (u Istri) 1498. Studirao je u Padovi gdje je postigao doktorat prava (1518). Vršni najprije na mletačkom području službu bilježnika; nakon ženine smrti (1529) postaje svećenik i stupa u službu papinske kurije. Kao nuncij pape Klementa VII dolazi 1530. caru Ferdinandu da spriječi sazivanje nacionalnog koncila: tri godine kasnije šalje ga papa Pavao III u Njemačku da privoli njemačke knezove i protestantske vođe da pristupe općem crkvenom saboru u Mantovi. U toku te druge misije posjetio je (1535) i M. Luthera u Wittenbergu. God. 1536. postaje modruškim, a malo zatim koparskim biskupom. 1540. prati kardinala Ippolita d'Este u Francusku; 1541. prisustvuje saboru u Wormsu kao izaslanik francuskog kralja Franje I. Dok je spremao polemičko djelo protiv njemačkog protestantizma (*Adversus apostatas Germaniae*), Vergerije je, dolazeći u osobne dodire s protestantskim prvacima (Bucerom, Melanctonom, Sturmom i dr.) i proučavajući dokumente o crkveno-političkom i teološkom sporu među katolicima i protestantima, počeo sve

više usvajati reformacijske ideje, koje je prihvatio i njegov brat Ivan Krstitelj, biskup u Puli. Kad su njih dvojica počeli propovijedati i praktično provoditi neka načela reformacije u svojim dijecezama, došli su pod udar inkvizicije. Vergeriju je uskraćeno prisustvovanje Tridentinskom koncilu, a zabranjen mu je i pristup na područje vlastite dijeceze. Ogorčen progonima, nakon bratove smrti (za kojega je vjerovao da je bio otrovan) Vergerije je 1. V 1549. prešao u švicarsku. Iste godine vođen je u Rimu protiv njega proces i on je skinut s biskupskog položaja. Tri godine bio je protestantski pastor u Vicosopranu, a zatim 1553. postaje savjetnik vojvode Kristofa od Württenberga u Tübingenu. Pošto je, osnovavši tiskaru u Veltlinu (Valtellina), neko vrijeme radio na objavljivanju vjerskih knjiga za retoromansko područje, dolazi 1555. i 1556. u bliži dodir s istaknutim propagatorima reformacije u Sloveniji i Hrvatskoj, posebno s P. Trubarom, kojega je upoznao još 1541. Na Vergerijev nagovor uvedena je u protestantska izdanja humanistima omiljena latinica (umjesto gotice). Njegovim nastojanjem objavljene su u toku jedne godine četiri slovenske i jedna hrvatska knjiga. Dok su slovenske knjige (*Evangelii sv. Matevša, Abecedarium, Kathehismus, Ena molitev*) označene inicijalima Vergerija i Trubara ili Vergerijevim imenom, uz hrvatsku raspravu *Razgovaranje meju papisti i jednim lutoran* navodi se ime Antuna Senjanina o kojem su neki mislili da je pseudonim Vergerijev. Neko vrijeme Vergerije se zanosio mišlju da se, na osnovi staroslovenskog jezika, stvori za Slovence i Hrvate, pa i ostale Slavene, zajednički jezik kojim bi se pisale vjerske knjige, ali je tu nerealnu misao Trubar odbacio. Posljednje godine svoga života Vergerije posvećuje propagiranju reformacije. U tu svrhu putuje u različite zemlje: Prusku, Poljsku, Austriju (1558. posjetio je Ljubljanu i Beljak). Vergerijeva književna ostavština obuhvaća veliki broj latinskih i talijanskih naslova; to su većinom kratki spisi (neki od njih i prijevodi) propagandističkog i vjersko-polemičkog, pa i panfletističkog sadržaja (npr. spis o papi-ženi Ivanu VIII) objavljivani pod pravim imenom i pod pseudonimima istom strastvenošću isprva pisani s vatikanskih, a kasnije s reformacijsko-proturimskih stajališta. (*De republica veneta, 1526; De unitate et pace ecclesiae, 1542; Della creazione del nuovo papa Giulio III, 1550; Trattato della superstitioni d'Italia e dell'ignoranza de 'sacerdoti, 1550; Concilium non modo Tridentinum, sed omne papisticum, perpetuo fugiendum esse omnibus piis, 1553; Della Camera e statua della Madonna chiamata di Loreto, 1554* itd.)

Potkraj života Vergerije je pokušao tiskati svoja sabrana (proturimska) djela, ali je dospio izdati samo prvi svezak (*Opera adversus papatum, 1563*). Umro je u Tübingenu 4. X. 1565.

Zusammenfassung

Peter Paul Vergerius der Jüngere, Jurist, Diplomat, Glaubensreformer, wurde 1498 in Koper in Istrien geboren. Er studierte in Padua, wo er auch als Jurist doktorierte (1518). Zunächst arbeitet er auf dem Gebiet Venedigs als Notar; nach dem Tod seiner Frau (1529) wird er Geistlicher und steht im Dienst der päpstlichen Kurie. Als Nuntius des Papstes Klemens VII. kommt er 1530 zu Kaiser Ferdinand, um die Einberufung eines nationalen Konzils zu verhindern; drei Jahre später entsendet ihn Papst Paul III. nach Deutschland, damit er die deutschen Fürsten und protestantischen Führer zur Teilnahme beim allgemeinen Kirchentreffen in Mantua bewege. Im Verlauf dieser zweiten Mission besuchte er (1535) auch M. Luther in Wittenberg. 1536 wird er Bischof von Modruga und später auch von Koper. 1540 begleitet er den Kardinal Hyppolite d'Este nach Frankreich; 1541 nimmt er als Delegat des französischen Königs Franz I. an der Tagung in Worms teil. Während er ein polemisches Werk gegen den deutschen Protestantismus (*Adversus apostas Germaniae*) vorbereitet, kommt er in direkte Berührung mit protestantischen Richtungen (Bucerus, Melanchton, Sturm u. a.), und während er die Dokumente über den Kirchenpolitischen und theologischen (Streit) zwischen Protestanten und Katholiken untersucht, beginnt er die Ideen der Reformation immer mehr als eigene anzusehen, die dann auch sein Bruder Johannes der Täufer, Bischof in Pola annimmt. Als die beiden begannen, in ihren Diözesen praktisch einige Prinzipien der Reformation zur Anwendung zu bringen und zu predigen, gelangen sie in den Bannbereich der Inquisition; Vergerius wird die Teilnahme am Tridentinischen Konzil verweigert, und er darf seine eigenen Diözesen nicht mehr besuchen. Verbittert wegen der unausgesetzten Verfolgung geht er nach dem Tod des Bruders, von dem er annahm, er sei vergiftet worden, 1549 in die Schweiz; im selben Jahr findet in Rom ein Prozeß gegen ihn statt, und er wird seiner Bischofswürde für verlustig erklärt. Drei Jahre war er protestantischer Pastor in Vicosoprao, und später (1553) wird er Ratgeber des Herzogs Christoph von Württemberg in Tübingen. Nachdem er in Veltlin eine Druckerei gegründet hat und eine Zeitlang an der Veröffentlichung von Glaubensbüchern für den Rheto-romanischen Bereich gearbeitet hat, kommt er 1555 und 1556 in nähere Berührung mit ausgezeichneten Propagandisten der Reformation in Slowenien und Kroatien, besonders mit S. Trubar, den er schon seit 1541 kennt. Auf seine Anregung wird in protestantischen Ausgaben die lateinische Schrift anstelle der Kurrentschrift eingeführt; durch seine Bemühungen kommt es in einem Jahr zur Ausgabe von vier slowenischen und einem kroatischen Buch. Während die sloweni-

schen Bücher (*Evangelien des Hl. Mathias, Abecedarium, Kathchismus, Ein Gebet*) mit den Initialen von Vergerius und Trubar oder Vergerius' Namen gekennzeichnet sind, wird in dem kroatischen Buch *Gespräch zwischen Papisten und einem Lutheraner* der Name des Anton von Senj angeführt, wobei man lange der Ansicht war, daß dies ein Pseudonym für Vergerius sei. Eine Zeit lang war Vergerius von dem Gedanken begeistert, man könne auf der Basis des Altslawischen für die Kroaten und Slowenen, ja für alle Slawen eine einheitliche Sprache schaffen, in der die Bücher des Glaubens geschrieben sein sollten, aber dieser unreelle Gedanke wurde von Trubar bald verworfen. Seine letzten Jahre widmet Vergerius dem Propagieren der Reformation; deshalb reist er in viele Länder: nach Preußen, Polen, Österreich (1558) besuchte er Ljubljana und Beljak). Sein literarisches Erbe umfaßt eine große Anzahl lateinischer und italienischer Titel; das sind in der Hauptsache kurze Schriften (einige davon auch Übersetzungen) mit propagandistischem und glaubenspolemischem Inhalt, ja sogar pamphletistischem (z. B. die Schrift von der Papstfrau Johann VIII.). Sie sind unter dem richtigen Namen veröffentlicht und unter Pseudonymen und strahlen immer dieselbe Leidenschaft aus — die zunächst vom vatikanischen, wie die später vom Reformationsstandpunkt aus betrachteten (*De republica Veneta*, 1526; *De unitate et pace ecclesiae*, 1542; *Della creazione del nuovo papa Giulio III*, 1550; *Trattato della superstition d'Italia e dell'ignoranza de 'sacerdoti*, 1550; *Concilium non modo Tridentinum, sed omne papisticum, perpetuo fugiendum esse omnibus piis*, 1553; *Della Camera e statua della Madonna chiamata di Loreto*, 1554 usw).

Vor seinem Tod wollte Vergerius noch die gesammelten anti-vatikanischen Werke herausgeben, aber er kam nur dazu, den ersten Band herauszugeben (*Opera aversus papatum*, 1563). Er starb am 5. X. 1565 in Tübingen.